

УДК 373.2.015.3:159.937:[159.9+37:82](045)

Пітра О.І.
магістрант 2 курсу, спеціальності «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет
Іванова В.В.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В статті представлено теоретичний аналіз проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку в наукових дослідженнях таких областей знань, як: філософія, психологія і педагогіка.

Ключові слова: *пізнання, розвиток, пізнавальний розвиток, пізнавальна активність, дошкільник.*

The article presents a theoretical analysis of the problem of cognitive development of preschool children in scientific research in such areas of knowledge as philosophy, psychology and pedagogy.

Key words: *cognition, development, cognitive development, cognitive activity, preschooler.*

В даний час йде інтенсивний розвиток дошкільної освіти в різних напрямках: підвищується інтерес до особистості дитини дошкільного віку, її феномену, розвитку у неї пізнавальних можливостей, які забезпечують формування цілісної картини світу.

Актуальність дослідження на соціально-педагогічному рівні визначається тим, що освоєння світу дошкільником здійснюється в процесі пізнавального розвитку, основна мета якого – залучення дитини до досвіду, накопиченого людством.

Незважаючи на те, що є теоретичні осмислення проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку в науці (Л. Божович, Л. Венгер, В. Давидов, О. Запорожець, О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.), які присвячені психологічним аспектам досліджуваного феномена, теорія і методика дошкільної освіти

потребує теоретико-методичного освітлення пізнавального розвитку дітей дошкільного віку, що визначає актуальність на науково-теоретичному рівні.

Мета статті – теоретичний аналіз проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку.

При розгляді проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку вважаємо за необхідне звернутись до ключових понять: «пізнання», «розвиток». Дефініція «пізнання» є багатоаспектною категорією і знаходить своє відображення в наукових дослідженнях таких областей знань, як: філософія, психологія і педагогіка.

Проведений аналіз довідкової та філософської літератури дозволив нам зробити висновок про те, що існує кілька підходів до визначення поняття «пізнання». Нижче в таблиці ми представили три точки зору на визначення даного терміну (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Трактування поняття «пізнання» з точки зору філософії, психології та педагогіки

Галузь знань	Зміст поняття «пізнання»
Філософія	Вища форма відображення об'єктивної дійсності.
Психологія	Пізнавальна активність, спрямована на отримання і обробку знань, набуття знань, побудову образу світу.
Педагогіка	Діяльність, результатом якої є отримання знань.

Таким чином, під поняттям «пізнання» ми розуміємо цілеспрямовану пізнавальну діяльність суб'єкта освіти, яка спрямована на отримання нових знань і уявлень про навколишню дійсність.

Оскільки в основі поняття «пізнавальний розвиток» ми зустрічаємо слово «розвиток», зупинимося безпосередньо на його тлумаченні.

З метою найбільш глибокого вивчення проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку, вважаємо за необхідне зупинитися на дослідженнях Сеченова І. та Павлова І. і розглянути питання з точки зору психофізіології.

На думку І. Сеченова, основа розумової діяльності дітей дошкільного віку лежить у відчутті. Імовірно, багатство відчуттів і сприйняття є передумовою для ефективного пізнання навколишньої дійсності, розвитку психічних процесів. Вчений розглядає дітей як допитливих дослідників навколишньої дійсності та вважає, що здатність пізнавати закладена в дітях від народження. Сеченов І. говорив про природжене прагнення дитини розуміти навколишню об'єктивну реальність. Дану особливість дітей І. Павлов позначив як рефлекс «що таке?» [3].

На ранніх щаблях розвитку дитини особистий досвід – найважливіший шлях пізнання навколишнього світу. Але дуже скоро його стає недостатньо. Як образно сказав І. Сеченов, дитині з найменших років починають підносити і справою і словом готові форми чужого досвіду, знімаючи з її слабких плечей важку працю пізнання власною працею. Це відбувається за рахунок формування різних видів діяльності, а також навчання [3].

Вивченню проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку в психології приділяли увагу такі вчені як: Л. Виготський, В. Давидов, Н. Лейтес, О. Леонт'єв, В. Мясіщев, Ж. Піаже, М. Поддяков, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.

Пізнавальному розвитку дітей дошкільного віку особливу увагу приділяв швейцарський психолог Жан Піаже (1896-1980). На думку вченого, пізнавальний розвиток являє процес усвідомлення дитиною навколишнього світу. Набуття знань, згідно Ж. Піаже, еволюційно обумовлений процес, який слугує засобом адаптації для людини (дитини). Вчений вважав, що діти створюють власні теорії про організацію світу. Це проявляється в тому, що спираючись на особистий досвід, діти створюють власні теорії, що представляють собою якусь організацію їх знань про людей, живу і неживу природу, властивості та якості предметів та ін. [3].

Для нашого дослідження важливе дослідження Л. Виготського (1896-1934), який розглядав розвиток як учнівство, коли діти, які перебувають в положенні учнів, просуваються вперед у співпраці з іншими, більш вправними людьми. Згідно вченому, діти рідко просуваються далеко вперед по шляху розвитку, коли йдуть по ньому поодиноці; вони успішно проходять цей шлях, лише коли йдуть рука об руку з досвідченим супутником. Три найважливіших вклади Л. Виготського в теорію пізнавального розвитку дитини – це поняття зони найближчого розвитку, організації навчання та мови для себе. Ідея зони найближчого розвитку природно впливає з основного припущення Л. Виготського, що пізнання спочатку розвивається в соціальній ситуації і тільки поступово переходить під незалежний контроль дитини [3].

Питання пізнання цікавили видатного дитячого психолога зі світовим ім'ям Л. Венгера. Ним розроблена класифікація здібностей, в якій особливе місце було відведено пізнавальним здібностям [1].

На думку М. Поддякова, саме не зовсім чіткі знання істотно впливають на пізнавальний розвиток, породжуючи у дитини гіпотези, сумніви, стимулюючи її пізнавальну активність.

Як вважає М. Поддяков, формування знань у дитини відбувається під впливом двох суперечливих тенденцій:

1. Чіткі, ясні знання про світ у дитини поступово розширюються і поглиблюються. В результаті такі знання стають ядром пізнавальної сфери дітей дошкільного віку.

2. Одночасно, відзначається виникнення і зростання об'єму не зовсім ясних знань (здогадки, припущення, питання). Такі знання активізують пізнавальну діяльність дітей [6].

Дослідження О. Запорожця, М. Поддякова, П. Саморукова та ін. виявили, що найбільш високого рівня пізнавального розвитку можна домогтись в тому випадку, якщо давати дітям не розрізнені відомості, а систематизоване коло знань, що відображають істотні зв'язки і залежності в тій чи іншій області дійсності (зв'язок між зростанням рослин і умовами їх існування та ін.) [2].

Численні дослідження (В. Давидов, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.) показують, що дитина починає пізнавати навколишній світ за допомогою мислення з виконання особливих предметно-практичних дій, в яких спочатку злиті пізнавальні та практичні (виконавські) компоненти.

Дослідження вітчизняних психологів П. Гальперіна, О. Запорожця доводять, що форми пізнання, які застосовуються в дошкільному дитинстві, мають неминущі значення для подальшої навчальної діяльності дитини [2].

Для дослідження проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку та розкриття ключового поняття «пізнавальний розвиток» вважаємо потрібним зупинитись на дефініції «розвиток».

У філософії під поняттям «розвиток» розуміється характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і сполучена з перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Виражаючи, перш за все, процеси змін, розвиток передбачає збереження (системної) якості об'єктів, що розвиваються.

Під «розвитком» в психології прийнято розуміти процес кількісних і якісних змін в психіці дитини протягом онтогенезу: процес засвоєння дитиною суспільно-історичного досвіду. Дане формулювання правильніше віднести до трактування поняття «психічного розвитку», тому звернемося до Р. Немова, який розглядає «розвиток» як прогресивну зміну чого-небудь, пов'язану з його вдосконаленням, з набуттям нових позитивних якостей і властивостей [5].

У педагогіці під «розвитком» розуміють нарощування фізіологічних, психологічних і соціальних новоутворень за рахунок освоєння людиною внутрішнього і зовнішнього потенціалу можливостей, за рахунок цього відбувається перетворення розвитку в саморозвиток, самобудування особистості.

Аналіз розглянутих ключових понять підвів нас до подальшого вивчення проблеми, що нас цікавить. Увага до проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку, створення умов, необхідних для формування пізнавальної активності дошкільників, приділяється як в психології, так і в педагогіці.

Вивченням різних аспектів проблеми пізнавального розвитку дошкільнят займалися такі психологи, як Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Мясищев, М. Поддяков, Т. Піроженко та ін. В роботах Д. Годовікової, М. Лісіної, О. Смирнової та ін. особлива увага приділяється ролі дорослого у формуванні у дитини пізнавального ставлення до навколишньої дійсності.

Важливо відзначити, що в педагогіці особливу роль пізнавального розвитку дітей визнавав і чеський педагог-гуманіст Я. Коменський (1592-1670). В основу своєї книги «Материнська школа» він поклав принцип енциклопедичності знань: визнавав право дитини сприймати світ цілісно, а не обмежувати пізнання дитини будь-якими окремими сторонами дійсності. Як стверджує Я. Коменський, знання дитини повинні бути різноманітними (про природу, про працю, про небесні світила, про економіку та ін.) [4].

Свого часу великий російський педагог, основоположник російської педагогічної науки К. Ушинський (1824-1870) писав, що пізнання (розумова праця) чи не найважче для людини, тому привчати дитину до неї слід «потроху, обережно» [8].

Пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку орієнтований на набуття засобів і способів пізнання навколишньої дійсності, розвиток форм мислення дитини.

У старшому дошкільному віці пізнавальний розвиток – це складний комплексний феномен, що включає розвиток пізнавальних процесів (сприйняття, мислення, пам'яті, уваги, уяви), які представляють собою різні форми орієнтації дитини в навколишньому світі, в собі самій і регулюють її діяльність.

Згідно Л. Трубайчук, пізнавальний розвиток дітей дошкільного віку є процес розкриття в дитині пізнавальних можливостей, виявлення їх в собі з метою пізнання навколишньої дійсності і активної участі в ній. На думку вченого, цілеспрямована робота по організації пізнавальної діяльності дошкільнят є запорукою ефективності подальшої освіти і самоосвіти дитини [7].

Сучасні дослідження педагогів (Л. Кларін, Т. Кулікова, Н. Михайленко та ін.) присвячені розкриттю когнітивної моделі розвитку дітей дошкільного віку.

Педагоги приділяють увагу створенню умов, які допомагають дітям оволодіти засобами і способами пізнання і опису навколишньої дійсності. Їх базисними засобами є сенсорні еталони, моральні ідеали, моделі, мова та ін. До способів пізнання відносяться спостереження, обстеження, порівняння, зіставлення, класифікація і серіація, силогізми (умовиводи) і моделювання.

В якості основного принципу організації пізнавальної діяльності дошкільників дослідники (Л. Кларін, Г. Кисельова, Ю. Рюміна та ін.) визнають інтеграцію, сутність якої, на думку педагогів, полягає в забезпеченні взаємозв'язку життєвого досвіду дитини з теоретичним; організації всіх сфер навколишньої дійсності (природно-наукова, естетична, соціальна, логіко-математична).

Дослідженням встановлено (Н. Репкіна, М. Семенова, Л. Трубайчук), що пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку як еволюційний процес проходить кілька стадій: цікавість, допитливість, стадія розвитку пізнавального інтересу, стадія розвитку пізнавальної активності, які переходять від нижчої стадії до вищої в спільній спеціально організованій діяльності Значимого дорослого і дитини. Розглянемо кожен із стадій пізнавального розвитку дитини дошкільного віку.

До першої стадії пізнавального розвитку дітей дошкільного віку ми відносимо цікавість, для якої характерне вибіркове ставлення до будь-якого предмету, обумовлене суто зовнішніми, які часто раптово відкриваються дитині дошкільного віку сторонами і обставинами. Для стадії цікавості характерне те, що дитина дошкільного віку задовольняється лише початковим орієнтуванням, яке пов'язане з цікавістю об'єкта. Як перший поштовх пізнавального інтересу дошкільників виступає саме цікавість. Як приклад прояву цікавості у дитини дошкільного віку можна навести той факт, що в 2-3 роки дитина акцентує свою увагу на яскравості об'єкта, не приділяючи при цьому особливу увагу його сутності [9].

Другу стадію пізнавального розвитку дітей дошкільного віку ми визначили як допитливість, яка представляє собою цінний стан особистості, активну позицію в пізнанні світу, що характеризується прагненням дошкільника вивчити внутрішні зв'язки і закономірності. Для даної стадії пізнавального розвитку характерний прояв сильних емоцій подиву, радості від процесу пізнання, захоплення, задоволеності діяльністю. Як зазначає Г. Щукіна, «допитливість стає стійкою рисою характеру». Допитливі люди не байдужі до світу, вони завжди знаходяться в пошуку» [9].

Новою якістю пізнавального розвитку дітей дошкільного віку є пізнавальний інтерес, який характеризується підвищеною стійкістю, ясною

виборчою націленістю на пізнаваний предмет, цінною мотивацією; пізнавальний інтерес сприяє проникненню дошкільника в сутнісні відносини, зв'язки, закономірності освоєння дійсності.

Проявом пізнавального інтересу дитини дошкільного віку є її прагнення відповідати самостійно на поставлені питання, наприклад, в ході проведення експерименту, дослідження навколишнього світу [9].

До високого рівня пізнавального розвитку дітей дошкільного віку ми відносимо пізнавальну активність, основою розвитку якої служить цілісний акт пізнавальної діяльності – навчально-пізнавальна задача. Відповідно до теорії Д. Ельконіна розвиток пізнавальної активності здійснюється шляхом накопичення позитивного навчально-пізнавального досвіду. Джерелом пізнавальної активності є пізнавальна потреба. І процес задоволення цієї потреби здійснюється як пошук, що направляється на виявлення, відкриття невідомого і його засвоєння.

Пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу і характеризується чіткими параметрами. Про інтереси дитини та інтенсивність її прагнення познайомитись з певними предметами чи явищами свідчать: увага і особлива зацікавленість; емоційне ставлення (здивування, хвилювання, сміх та ін.); дії, спрямовані на з'ясування будови і призначення предмета (тут важливо враховувати якість і різноманітність обстежувальних дій, паузи-розмірковування); постійне тяжіння до цього об'єкта. На наш погляд, пізнавальна активність є найвищою стадією пізнавального розвитку дітей дошкільного віку.

Таким чином, в результаті аналізу довідкової літератури, ми прийшли до висновку, що поняття «пізнавальний розвиток» недостатньо представлене в науковій педагогічній літературі. У зв'язку з цим нами уточнено поняття «пізнавальний розвиток» з позицій педагогічної науки, яке розуміється як еволюційний цілеспрямований процес розкриття в дитині пізнавальних можливостей, виявлення їх в собі з метою пізнання навколишнього світу і активної участі в ньому, переходу від однієї стадії пізнавального розвитку (цікавість, допитливість) до іншої (пізнавального інтересу, пізнавальної активності), здійснюваний під безпосередньою участю Значимого дорослого в пізнавальній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Венгер, Л.А. «Развитие+». Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования. Старший дошкольный возраст: программно-методическое пособие / Л.А. Венгер, О.М. Дьяченко, Н.С.

- Варенцова. – М.: Издательство НОУ «УЦ им. Л.А. Венгера «Развитие», 2012. - 144 с.
2. Запорожец, А.В. Избранные психологические труды / А.В. Запорожец. – Т. 1. – М., Просвещение, 1986. – 176 с.
 3. Кайл, Р. Детская психология: тайны психики ребенка (серия «Психологическая энциклопедия») / Р. Кайл. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.
 4. Коменский, Я.А. Избранные педагогические труды / Я.А. Коменский. – М.: Учпедгиз, 1955. – 279 с.
 5. Немов, Р.С. Психология: словарь-справочник: в 2 ч / Р.С. Немов. – М.: Издательство Владос-пресс, 2003. – Ч.2. – 352 с.
 6. Поддъяков, Н.Н. Мышление дошкольника / Н.Н. Поддъяков. – М.: Педагогика, 1977. – 272 с.
 7. Трубайчук, Л.В. Дошкольное детство как развивающийся социокультурный феномен: монография / Л.В. Трубайчук. – Челябинск: Изд-во «Образование», 2009. - 153 с.
 8. Ушинский, К.Д. Избранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. – М., 1953. – Т. 1. – С. 524.
 9. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

УДК 373.3.011.3-052:172.15]:373.3.09133-027.556(045)

Попович А.М.
студентка III курсу, спеціальності «Початкова освіта»,
ОПП «Початкова освіта та психологічний супровід освітньої
діяльності»,
Мукачівський державний університет
Брижак Н.Ю.
к.пед.н., доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовано особливості патріотичного виховання учнів початкової школи у позакласній виховній роботі; проаналізовано теоретичні

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>